

Ewolucja małych dolin lessowych na Płaskowyżu Głubczyckim w czasie ostatnich 7000 lat

Edyta Zygmunt*

Na etapie gospodarki zbieracko-łowieckiej człowiek nie wywierał większego wpływu na przeobrażanie środowiska naturalnego. Dopiero nabycie przez niego umiejętności samodzielnej produkcji pożywienia i jego przechowywania spowodowało przejście do osiadłego trybu życia. Pierwszą społeczność rolniczo-hodowlaną reprezentuje na Płaskowyżu Głubczyckim kultura ceramiki wstęgowej rytej. Ludność ta przekroczyła Bramę Morawską podążając z obszarów naddunajskich na północ i zasiedlała w pierwszej kolejności obszary lessowe południowej Polski już w neolicie, ok. 5400–5300 lat p.n.e. Od tego momentu rozpoczęła się trwała ingerencja człowieka w krajobraz naturalny. Postępujące wylesienia, przygotowujące pola pod uprawę roli, a także na potrzeby budowy osad i w celach opałowych, przyczyniały się do odsłaniania coraz to większych powierzchni. Tego typu zabiegi wpływały na znaczne przyspieszanie procesów erozji gleb, zwłaszcza w okresach silnych opadów i roztopów śnieżnych.

Płaskowyż Głubczycki (1,7 tys. km² na obszarze Polski i 390 km² na obszarze Republiki Czeskiej) jest położony na przedpolu Sudetów Wschodnich w kotlinie górnej Odry. Jego falista wierzchołkowa opada łagodnie w kierunku północno-wschodnim z 320 m n.p.m. do 220 m n.p.m. Znaczną jego część pokrywa less stadiału głównego zlodowacenia północnopolskiego (o miąższości do 9 m) spoczywający na gliniasto-żwirowych osadach plejstocénskich i starszych. Powierzchnia płaskowyżu jest gęsto pocięta dolinami prowadzącymi stale lub też okresowo wodę. Jako, że są one przeważnie pozbawione zasilania gruntowego, są modelowane w głównej mierze przez procesy stokowe i erozję wód epizodycznych. Rozwój dolin od momentu ingerencji człowieka w środowisko naturalne tego obszaru został zapisany w strukturze stożków napływowych, będących niejako swoistą pułapką sedimentacyjną u ich wylotu dla osadów erodowanych z użytkowanych rolniczo stoków.

Badania prowadzone w obrębie suchych, bądź epizodycznie odwadnianych, dolin Płaskowyżu Głubczyckiego wskazują, że rozwój części z nich wiąże się ze zmianami klimatycznymi plejstocenu lub ma starsze, przedczwartorzędowe założenia. Geneza większości małych dolin rozcinających lessową powierzchnię płaskowyżu wiąże się z zasiedleniem tego obszaru przez pradziejowe społeczności o charakterze rolniczo-pasterskim i ich ingerencją w naturalną pokrywę leśną. Kolonizacja Płaskowyżu Głubczyckiego przez kultury z rolniczym typem gospodarowania wpłynęła na przyspieszenie procesów erozji gleb i rozcinania

jego powierzchni. Erodowany materiał z użytkowanych rolniczo stoków był deponowany w pułapkach sedimentacyjnych, jakimi stały się stożki napływowe zlokalizowane u wylotów dolin erozyjno-denudacyjnych. Na podstawie analizy struktury stożków napływowych można zrekonstruować historię ingerencji człowieka w pierwotny krajobraz tego obszaru, a także zmiany klimatyczne późnego holocenu, zwłaszcza okresy zwilgotnienia klimatu. Progradacja stożków na osady organiczne wypełniające dna dolin daje dodatkową możliwość bezwzględnej datowania czasu ich rozwoju, a tym samym zmian zachodzących w ich zlewniach. Przy rekonstruowaniu historii rozwoju dolin i form dolinnych niezbędne jest również rozpoznanie archeologiczne badanego obszaru.

Badania prowadzone u wylotu bocznej doliny rzeki Psiny wykazały, że w wyniku zasiedlenia jej dorzecza, wylesienia i użytkowania rolniczego erodowane osady zostały zdeponowane w postaci stożka napływowego. Datowania radiowęglowe stropu torfów podścielających osady mineralne stożka aluwialnego posłużyły do określania wieku stożka oraz rekonstrukcji etapów jego rozbudowy. Początek jego rozwoju przypada na przełom okresu subborealnego i subatlantyckiego (3650±70 BP). Przyjmowane w owym czasie zwilgotnienie klimatu miało zapewne wpływ na nasilenie zmywu gleb na odlesionych i użytkowanych rolniczo zboczach doliny. Maksymalna progradacja stożka przypada na schyłek okresu wpływów rzymskich, kiedy obszar ten był zasiedlany przez rolniczą kulturę przeworską. Odzwierciedla to datowanie radiowęglowe torfów przykrytych przez ropy pyłaste w dystalnej części stożka aluwialnego. Badania archeologiczne potwierdzają, że w tym czasie nastąpił gwałtowny wzrost gęstości zaludnienia. We wczesnym średnowieczu, pyły ilaste erodowane z użytkowanych rolniczo stoków nie docierały już do części dystalnej stożka, co wskazuje na słabsze zasiedlenie/użytkowanie rolnicze tego obszaru.

Czas rozwoju drugiego z analizowanych stożków, u wylotu bocznej doliny Odry, określono wstępnie na podstawie wyników badań archeologicznych. Najgęstsze zasiedlenie tego obszaru przez pradziejowe kultury rolnicze nastąpiło na przełomie epoki brązu i żelaza. Progradacja tego stożka wiąże się prawdopodobnie z gospodarką rolną kultury łużyckiej i wyrębem lasu dla potrzeb budowy grodziska.

*Wydział Nauk o Ziemi, Uniwersytet Śląski, ul. Będzińska 60, 41-200 Sosnowiec; czygmunt@wnoz.us.edu.pl